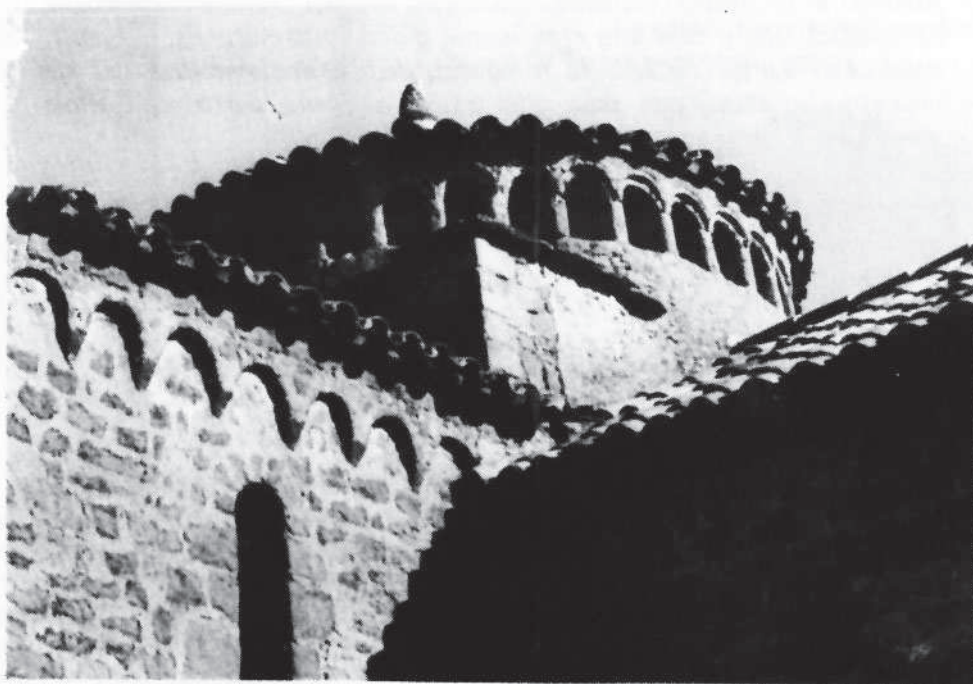

*Amics de l'Art Romànic
del Bages*

BUTLLETÍ núm. 14 - Novembre 1985

Sant Cugat del Racó

- LA DISTRIBUCIÓ DE L'ESPAI EN ELS MONESTIRS BENEDICTINS
- EL TEMPLE COM A CENTRE CÒSMIC (1)

EDITORIAL

Amb aquest nou butlletí, el catorzè de la nostra segona etapa, s'acaba l'any i les activitats del curs 1985. Pensem que la nostra activitat ha tingut un balanç profitós.

El 1985 ha estat un any engrescador per a tots els que d'una forma o altra treballem per la divulgació de l'Art Romànic. En solament uns pocs mesos, hem descobert vestigis molt interessants d'aquest període a la nostra comarca, totalment inèdits. També s'ha pogut fer realitat, entre tota una gran munió d'activitats culturals, l'organització d'un curset de cultura romànica, dedicat monogràficament als monestirs catalans, que suara s'ha acabat amb una participació molt alta de socis i estudiants.

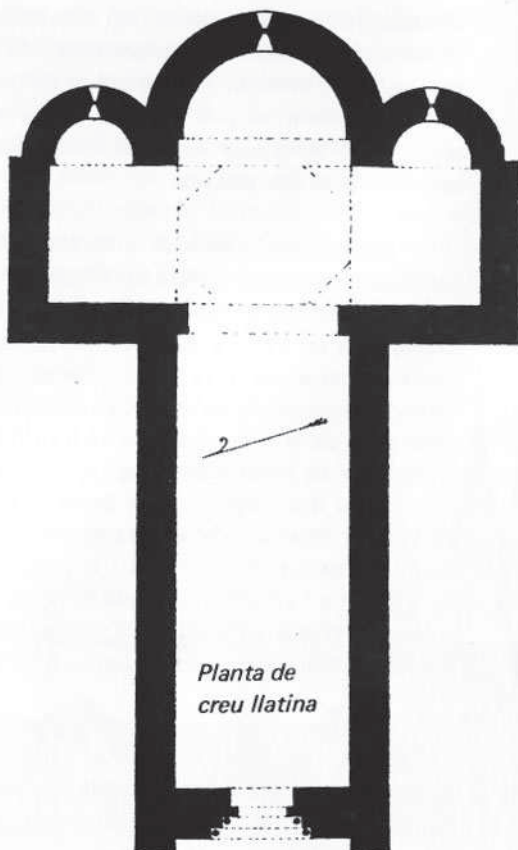
Un cop acabi l'any, rebreu, juntament amb el butlletí de gener, una exhaustiva memòria de tot el que s'ha portat a terme, que una vegada més hem de dir que ha estat possible gràcies al vostre entusiasme i col.laboració; també, per què no?, a la dedicació de tots els membres d'aquesta Junta i a les diferents col.laboracions econòmiques o morals que sovint ens han aportat els estaments oficials: Ajuntament i Generalitat, així com algunes entitats d'estalvis i particulars.

Us esperem als actes programats per a aquest mes, en especial a la missa del gall, ja tradicional i itinerant per les esglésies romàniques del Bages, perquè així, reunint-nos en tan significativa diada, podrem gaudir mútuament de l'amistat que presideix la nostra comunitat, encoratjant-nos a seguir endavant durant 1986, amb prometedores iniciatives que ja tenim projectades i que esperem que seran del vostre gust.

Que tingueu tots un bon Nadal, i que l'any vinent pogueu continuar fent camí vers un millor coneixement del nostre patrimoni monumental romànic. Us ho desitja ben cordialment,

LA JUNTA

CONÈIXER ROMÀNIC

PLANTES:

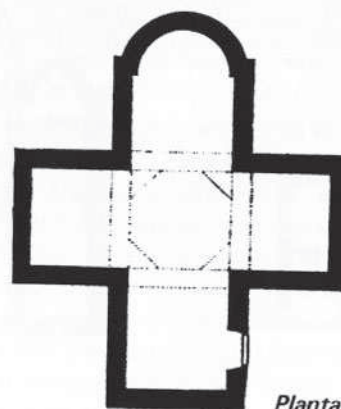
Una planta que es troba molt sovint en els edificis romànics és l'anomenada planta de creu llatina. Consta d'una nau llarga acabada amb absis semicircular encarat a sol ixent, i el transepte o nau transversal més petita, formant així la forma típica de la creu. En el transepte, i també encarats a llevant, hi ha, a banda i banda de l'absis central, dues absidioles. En l'encreuament de les dues naus sovint es troba el cimbori o cúpula rodona en forma de mitja taronja.

L'església bagenca de Santa Maria de l'Estany en seria un exemple.

Sant Cugat del Racó: Planta de creu grega

No tan freqüent, es troba la planta de creu grega. Similar a l'anterior, però la llargada de la nau és igual a la del transepte, formant així una creu on els quatre braços tenen les mateixes dimensions. A la nostra comarca tenim el bonic exemplar de Sant Cugat del Racó, municipi de Navàs, edifici del segle XI, decorat exteriorment amb les típiques arcuacions llombardes i finestres cegues. (També el cimbori damunt del transepte). Esta restaurat i molt ben conservat; està situat en un paratge deliciós, la qual cosa, junt amb la singularitat de l'edifici, el converteix en un dels joiells més preuats de la nostra Comarca.

Planta de creu grega

La distribució de l'espai en

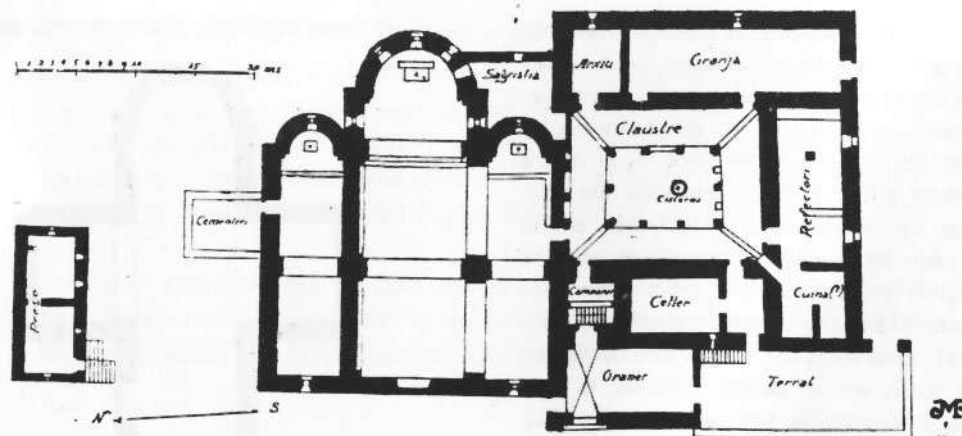
LA REGLA DE SANT BENET

Redactada en els primers decennis del segle VI, tot i que indica allò que ha de tenir necessàriament la comunitat monacal (oratori, dormitori, cuina, menjador, infermeria, albergueria, etc.), no determina clarament cap mena d'esquema que regularitzi la distribució espacial de les diferents parts del monestir: no n'imposa cap patró fix. En la mateixa Regla i en textos posteriors hi ha algunes referències als aspectes arquitectònics i constructius, però sense formar cap "corpus" a partir del qual pugui deduir-se una planta delimitada i única. Només cal comparar els monestirs benedictins anteriors al Císter i els cistercencs: aquests darrers tenen edificis idèntics, aixecats a partir d'un esquema ben establert (el de la casa originària de Cîteaux, que imposava una uniformitat espiritual i constructiva). Malgrat la irregularitat i individualitat de les plantes, subsisteix un esquema bàsic en l'estructura del monestir benedictí ideal, esquema derivat de l'arquitectura privada romana. En efecte, les dependències entorn del

claustre, nucli central de la vida monàstica, vénen a ser un record de l'organització de la casa romana, amb les habitacions al voltant de l'impluvium, el pati central. Entre els segles VI i X, aquest esquema bàsic anirà evolucionant i enriquint-se.

L'arquitectura monàstica és, sobretot, funcional: assenyala el marc òptim perquè la formació del monjo pugui desenvolupar-se exactament tal i com prescriuen les normes. L'abat-constructor distribueix l'espai de forma més adequada als interessos espirituals i materials de la comunitat: "S'ha d'edificar el monestir de manera que tingui, dins el seu clos, tot el que calgui" (Sant Benet, Regla 66.6). Les finalitats de la vida monacal (el retir i la meditació, el treball i la pregària) comporten a l'aïllament i la falta de comunicació amb el món exterior; calia, doncs, tenir l'indispensable dins el reduït centre d'acció.

L'ordre religiós condiona l'ordre arquitectònic. Els monestirs que es funden a partir de Sant Benet segueixen un pla bàsic relativament comú. L'autonomia de què gau-

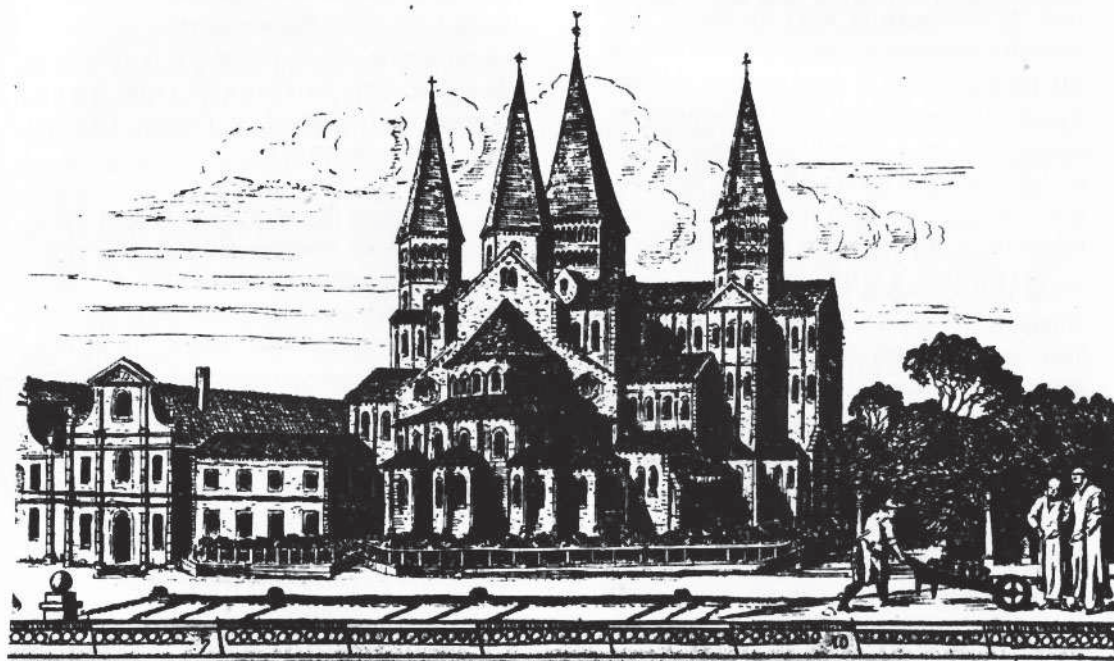

Planta del monestir de Sant Pere de Casserres (Osona)

els monestirs benedictins

dien els nombrosíssims monestirs benedictins escampats per Europa des del segle VI, sense estar lligats per cap estructura jeràrquica com ho estigué, per exemple, el Císter, afavorí la multiplicitat i variació de les plantes. Amb tot, el prototipus de monestir benedictí apareix formulat en el pla ideal del monestir de Saint Gall (Suïssa) i en la realització de Cluny (a partir del segle X), veritables fites de tot un procés evolutiu.

cies que possibiliten la vida del monjo: al costat oest, el rebost; al sud, el menjador i la cuina; i a l'est, el dormitori, amb accés directe a l'església (on solien resar les matines). El recinte de clausura és la part central de tot el monestir, on el monjo disposa de l'indispensable per menar-hi la vida de pregària i meditació; les altres parts hi són accessòries. A la segona àrea, situada a l'est de l'església, hi trobem els edificis destinats als ma-

Església del Monestir de Cluny abans de ser enderrocat a finals del segle XVIII

SAINT GALL

El plànol del monestir de Saint Gall (Suïssa), segons un dibuix de cap al 820, ens mostra un exemple acurat d'urbanisme monacal conscient i funcional, com una petita ciutat ben organitzada. S'hi distingeixen quatre àrees principals. La primera, formada pel recinte de clausura: l'església, l'edifici més important, a la banda sud de la qual hi ha adossat el claustre. Al voltant del claustre es construeixen les dependèn-

ciats -hospital, casa del metge, hort amb plantes medicinals- i la zona del noviciat -amb capella i claustre propis, escola, etc.- Més enllà, a la banda sud-est, una esplanada per al cementiri i l'hort. La tercera àrea la forma una franja longitudinal al costat nord de l'església: l'escola per a laics i forasters i la residència per a hostes distingits (edificis que, pel seu contacte amb el món exterior, estan situats a la banda oposada al recinte de clausura); tanca aquesta franja el palau abacial, amb accés a la capçalera de l'església.

I la quarta àrea ben diferenciada, a la part sud i oest del monestir, constituïda per les dependències d'aprovisionament: el forn de pa, el molí, el celler, les estables i les cases dels obrers i serfs que treballaven al monestir.

El plànol de Saint Gall és un exemple de planificació funcional: un centre aglutinador de la vida monacal -el recinte de clausura- proveït de tot allò que li cal per poder-la desenrotllar. Saint Gall demostra com hi havia una voluntat d'ordenar i fixar l'espai: representa, sens dubte, el monestir benedictí ideal. Si comparéssim totes les plantes dels monestirs benedictins construïts fins al segle XII notaríem com el nucli central -església, claustre i dependències més immediates- hi és més o menys estable i fix, mentre que els edificis accessoris poden variar en cada cas; com hem dit abans, l'autonomia de cada centre no va permetre una uniformitat similar, per exemple, a la del Císter.

CLUNY

Fundat el 909 a Borgonya (França), sent-ne Bernó de Baume l'abat fundador, Cluny esdevé, a partir de la segona meitat del segle X i fins al segle XIII, el centre monacal més important d'Occident. Les diverses construccions del monestir (cinc d'importants entre del 909 i el 1120) desdibuixen el pla general de distribució inicial que segueix les línies mestres del plànol de Saint Gall. S'hi desenrotllen només els edificis estrictament relacionats amb la vida espiritual (segons la reforma de Sant Benet d'Anià, que Cluny adopta, el temps del monjo ha d'esmerçar-se, principalment, en la pregària i la litúrgia). D'aquesta manera, les edificacions destinades a l'agricultura i artesanía van desaparèixer. Queden definits, d'altra banda, les dependències per a hostes distingits i pelegrins a l'esquerra i davant de l'església respectivament. Pel que fa als edificis que tanquen el claustre, Cluny afegeix

a la distribució de Saint Gall la Sala Capitular i el locutori, situats sota el dormitori. Una altra innovació de Cluny és haver situat els edificis per als monjos llecs -dormitori, refectori, etc. - a ponent, en un bloc estret i llarg que tanca el monestir en aquesta banda. Es un precedent de l'ala oest que el Císter potenciarà.

Cluny és l'exponent més clar d'estat monacal centralitzat, el centre benedictí més potent de l'època romànica: va aconseguir de controlar i aglutinar uns mil cinc-cents monestirs d'arreu d'Europa. Cap altre monestir de l'alta Edat Mitjana va tenir tant poder i ascendència. Cal dir també que la influència de Cluny sobre Catalunya no va ser tan important com l'exercida a França, Llenguadoc, Itàlia o Alemanya.

El plànol de Saint Gall i la gran realització de Cluny marquen les fites més importants i enriquidores a la distribució de l'espai del monestir benedictí, que arranca vagament de la casa privada romana: tot un procés evolutiu que culmina amb la reforma radical del Císter, que proposarà i imposarà uns models de distribució espacial més delimitats i rígids.

Pere Roca

Monestir benedictí de Sant Pere de Roda (Alt Empordà)

El temple com a centre còsmic (1)

L'home, des dels temps protohistòrics, concep i accepta l'existència d'una, diguem-ne, parcel·lació espacial que comporta un cel, una terra i un infern. Això és un espai en el qual viu avui, la terra, i uns espais a on anirà demà; segons quin hagi estat el seu comportament envers la divinitat, serà premiat i anirà al cel a gaudir amb els déus, o castigat, i anirà a l'infern.

També l'home, intueix una estratificació d'aquests espais, de manera que el cel està damunt de la terra i l'infern, el seol o regió de l'Hades, està sota de la terra. L'ordenació d'aquests tres espais configura l' "axis mundi", l'eix del món, que és alhora el centre de la terra, l'omfalo dels grecs, el llombrígol, el melic de la terra.

Pausànies, en el segle II, escriu que "el que els habitants de Delfos anomenen OMFALO, és de pedra blanca i es considera que està en el centre de la terra". És, doncs, un símbol del centre còsmic, com ho són, entre d'altres, l'arbre, l'escala, la muntanya o la creu. A remarcar que les cratofanies lítiques són, d'altra banda, molt normals a totes les religions arcaïques, i a la vegada, que tota cratofania transfigura el lloc en el qual s'ha produït en espai sagrat.

Recordem, per exemple, la visió de Jacob. El somni de l'escala dreta descansant a terra, i al cim, tocant al cel, amb uns àngels de Déu que hi pujaven i hi baixaven...

"Jacob es despertà del seu son, i digué: "En veritat, Jahveh és en aquest lloc i jo no ho sabia". I s'espantà i digué: "Que paorós és aquest lloc! No és sinó la casa de Déu i la porta del cel!". Jacob es llevà de matí, prengué la

pedra que s'havia posat per capçal, la dreçà en monument i escampà oli al seu damunt. I anomenà aquell lloc Betel". (Gn 28, 16-19).

L'estela quedà convertida en lloc de presència de Déu, dit altrament, creà un altar. D'ací que tot altar hagi de ser de pedra, i que tot altar s'identifiqui amb la "casa de Déu", que això és, amb el temple. I que tot temple sigui "axis mundi".

Si materialitzem l'axis mundi, posem per cas, en una columna bastida en qualsevol punt de la superfície de la terra, l'eix geomètric d'aquesta columna teòricament passarà per CENTRE geomètric de l'esfera de la terra. Per tant, les infinites possibles ubicacions de columnes que poguem bastir sobre la terra, sempre seràn "axis mundi", estiguin on estiguin de la superfície del nostre planeta. Totes tindran l'eix que anirà a parar al centre de la terra.

Centre que queda definit per un punt, símbol indivisible de la unitat. És el principi, l'alfa, l'immutable, el punt de partença del Suprem. Es l'U.

Plotí identificava l'U amb el fi moral, mentre assimilava la multiplicitat amb el mal. Guènon, deia que l'U és un regne absolut, tancat en si mateix i per això aquesta unitat és símbol de la divinitat.

La unitat constitueix la base, el fonament de tots els altres nombres, de la mateixa manera que el punt és la base de totes les altres figures geomètriques. Sense l'u no pot crear-se res. És la divinitat no manifestada i, per tant, no representable. A remarcar en aquest aspecte que els "oculis" de les façanes

dels temples, símbol de la mirada de Déu, quedaven limitats a un forat rodó, a un cercle de llum... sense centre. Però, evidentment, el centre hi era, s'hi sobreentenia malgrat la seva immaterialitat. Com se segueix sobreentenenent en els rosetons que més endavant substitueixen els "oculis". En els rosetons sempre el seu centre és immaterial.

Hem dit que tot temple és "centre còsmic", és centre del món; i de la mateixa manera que l'home, el microcosmos, com tot embrió creix a partir del seu llombrícol, el temple, que també és un microcosmos, ha de bastir-se, de desenvolupar-se a partir

del seu omfalo, a partir del seu "axis mundi", del seu altar.

L'altar, és el punt en el qual s'estableix el vincle, la unió entre Déu i els homes, tant en sentit ascendent com en sentit descendent. És el lloc en el qual el sacerdot eleva les pregàries i les ofrenes al Senyor, i, alhora, el lloc en el qual es fa present Déu per mitjà de la transubstanciació del pa i del vi. És l'escala del somni de Jacob, és l' "axis mundi".

(seguirà)

Juli Lahosa i Beltran
(Barcelona)

Altar de St. Feliu de Vilamitany

NOTÍCIES

BAGES

Es restaurarà Sant Bartomeu de Navarcles:

La Diputació de Barcelona subvenciona les obres de restauració de Sant Bartomeu de Navarcles per un valor de 12,7 milions de ptes. Prèviament a aquesta tasca, ja fa uns dies que s'han començat excavacions arqueològiques a l'interior de la capella romànica (segle XII), on s'han trobat restes de ceràmica, fòssils, monedes i indicis d'unes sitges, material que fa pensar en l'existència d'un assentament humà antic.

PALLARS

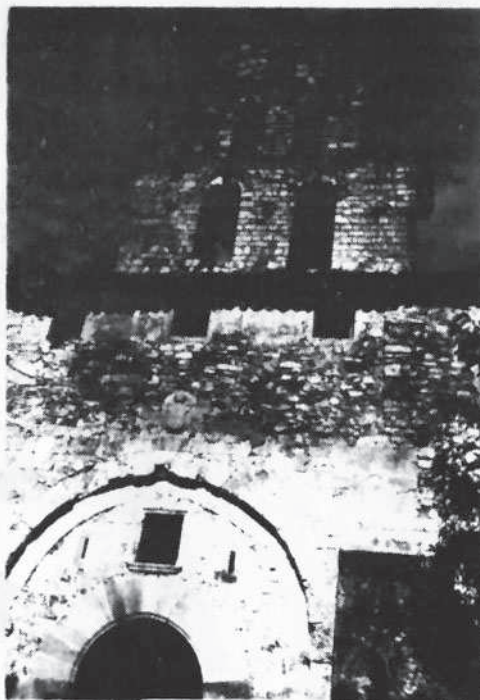
Descobert un poblat medieval al Pallars:

Un equip d'arqueòlegs dirigit per José Ignacio Padilla ha descobert en el terme municipal de Gavet de la Conca les restes d'un poblat medieval dels segles XI i XII i que ha estat qualificat com un dels més rellevants de Catalunya. Fins ara s'han trobat les restes del castell, una església i les cases amb els carrers que conformaven el traçat humà.

Gerri de la Sal pot ser declarat "Conjunt històrico-artístic":

El Servei del Patrimoni Arquitectònic de la Generalitat procedeix a la catalogació de tots els edificis de Gerri de la Sal i de l'agregat de Peramea per a la declaració del conjunt històrico-artístic. El conjunt també inclourà les salines que l'Ajuntament vol recuperar.

L'agregat de Peramea, que compta amb cent habitants, conserva tot el nucli medieval, en el qual destaquen els porxos i els paviments de pedra d'algun dels seus carrers.

La Junta us desitja
MOLT BONES FESTES

LOTERIA

Nº 17.340

Com cada any en la butlleta s'hi inclou un número pel sorteig del llibre
ELS MONESTIRS CATALANS del Dr. Antoni Pladevall i Font

[illegible]

-151-

ACTIVITATS PER AL MES DE DESEMBRE

DISSABTE, dia 14.- A 2/4 de 8 del vespre, a la Casa de Cultura de la Caixa de Pensions (C/.Guimerà, 1 - Manresa).

VETLLADA POÈTICO-MUSICAL

amb acompanyament de diapositives, inspirada en monestirs i esglésies romàniques del Bages i Berguedà.

Lectura de poesies del llibre de Didac Faig, "Topans d'enyor" (Premi Englantina d'Or dels Jocs Florals de la Misteriosa Llum de Manresa 1985).

Acte presentat per Gabriel Mora i Arana i el propi autor.

A les 9 del vespre:

"SOPAR DEL SOCI"

al Restaurant de l'ATENEU de MANRESA

Lliurament del "Premi Capitel" i "Premis Carreu".

Per inscripcions cal trucar a la nostra secretaria (tel. 873 16 06)

DISSABTE i DIUMENGE, dies 21 i 22

FIRA DEL NADAL 85

a la Plana de l'Om de Manresa. Parades amb articles de regal i ornamentació nadalenca

Durant aquestes festes hi haurà instal·lat a la Plaça Major:

"EL PÈSSEBRE TRADICIONAL",

obra de l'artista manresà Vidal Orive, inspirat en una escena treta d'una miniatura medieval de Sant Pere de Roda.

DIMARTS, dia 24.- Celebració **"MISSA DEL GALL"** a l'església romànica de **Sant Jaume de Marganell** (Castellbell i El Vilar)

Tot seguit, enmig de les danses, cants i gresca hi haurà coca, bons talls d'embotit acompanyat de llargs traguitjols de vi bo.

Sorteig del llibre **"Els Monestirs Catalans"** dels números de la Loteria de Nadal.

Edita: AMICS DE L'ART ROMÀNIC DEL BAGES

Local: Pujada del Castell, 30 Telf. 873 16 06

Coordinació: Pere Roca i Marc Vilarmau

Col·laboracions: Juli Lahosa, Pere Roca i Carme Torras

Dipòsit Legal: B-35519-84

Imprimeix: Copisteria SARRIÓ

Correcció:

ÒMNIMUM CULTURAL

Col·labora:

AJUNTAMENT
DE MANRESA